

Districtscommissie Gelderland

Jaarverslag 2010

DE VERENIGING

De Vereniging Natuurmonumenten kent 13 districten: de 12 provincies en Amsterdam. Samen leveren de districten de afgevaardigden voor de Verenigingsraad: het 'parlement' van Natuurmonumenten. Per district vormen de afgevaardigden samen een Districtscommissie (DC). Taken van de DC-leden zijn:

- het vertegenwoordigen van de leden bij het vaststellen van het beleid van de vereniging in de Verenigingsraad
- het bevorderen van de betrokkenheid van de leden bij het werk van de vereniging

DE DISTRICTSCOMMISSIE GELDERLAND

De districtscommissie Gelderland bestond in 2010 uit de volgende leden:

- Pieter Schmidt, voorzitter
- Dik Bos, penningmeester
- Koos Dansen, lid
- Chris van der Heyden, lid
- Philip Makkink, lid
- Mirjam Mellink, lid
- Martijn Oomkes, secretaris/contactpersoon voor leden
- Marjolein van Os, lid

e-mail: dcgelderland@natuurmonumenten.nl

website: www.natuurmonumenten.nl/dcgelderland

Inhoud

Voorwoord	4
1. Contact met de leden	5
1.1 Districtsjaarvergadering	5
1.2 Permanente contactgroepen	5
1.2.1 permanente contactgroep De Graafschap	6
1.2.2 permanente contactgroep Zuidwest Veluwe	6
1.2.3 permanente contactgroep Noordwest Veluwe	6
1.3 Klankbordgroepen en andere contacten	7
1.3.1 Klankbordgroep Montferland	7
1.3.2 E-mail klankbordgroep	7
1.3.3 Contactdagen	9
1.3.4 Overige contacten	10
2. Inbreng in de Verenigingsraad	10
3. Contact met de werkorganisatie	13
4. Financiën	15
Bijlagen	16
1. Overzicht van activiteiten van DC-Gelderland in 2010	16
2. Samenstelling districtscommissie Gelderland per 31-12-2010	17
3. Adressen Natuurmonumenten landelijk en provinciaal	17

Voorwoord

De districtscommissie Gelderland heeft met 2010 een druk maar inspirerend jaar achter de rug.

Zoals elk jaar waren er twee vergaderingen van de Verenigingsraad, waar we goed voorbereid aan deelnamen. De jaarlijkse themadag met als onderwerp de beheerstrategie Nagenoeg Natuurlijk Landschap (NANALA) werd op de Veluwezoom gehouden, waar in het veld deze strategie ook gedemonstreerd werd. Ook tijdens de excursie van de Verenigingsraad naar de Oostvaardersplassen was er aandacht voor NANALA. Dit betekent dat we goed voorbereid zijn voor de algemene discussie over dit onderwerp (doelstellingnota) in een Verenigingsraad van 2011.

Voor het district Gelderland organiseerden we een ledenvergadering in april in Hierden, waar twee nieuwe leden (Koos Dansen en Philip Makkink) werden verkozen. Zowel in de zaal (dank aan Eddie Nijenhuis en Robert Ketelaar) als in het veld bespraken en bekeken we de robuuste verbinding Hierdense Poort, die gelukkig nog niet getroffen wordt door bezuinigingen.

In Montferland schreven we met een tiental leden een ledenvisie op het toekomstige beheer van het Bergherbos, ook als bouwsteen voor de visie die de werkorganisatie opstelt.

Voor Noordwest Veluwe hebben we samen met de enthousiaste beheerder een nieuwe permanente contactgroep ingesteld. De groepen in Zuidwest Veluwe en in de Graafschap hebben hun werk voortgezet, tot tevredenheid van alle betrokkenen. Een evaluatie van deze activiteiten staat in het activiteitenplan voor 2011.

Na de zomervakantie heeft de districtscommissie veel aandacht besteed aan de herpositionering van Natuurmonumenten, in een brede discussie, waarbij we ook de e-mail klankbordgroep en de permanente contactgroepen betrokken hebben.

Dit voorwoord is zo min of meer een samenvatting van de activiteiten van de districtscommissie geworden. U leest er meer over in de volgende bladzijden. Dankzij een goede taakverdeling, een goede teamgeest en een grote inzet heeft de districtscommissie een groot deel van de doelen die ze zichzelf voor 2010 gesteld had behaald. Een goede opmaat voor 2011.

Pieter Schmidt,
voorzitter districtscommissie Gelderland van Natuurmonumenten

1. Contact met de leden

1.1 Districtsjaarvergadering

Elk jaar organiseert de districtscommissie Gelderland een algemene vergadering voor de Gelderse leden van Natuurmonumenten. Hierin legt de districtscommissie verantwoording af over haar doen en laten en worden nieuwe leden van de districtscommissie gekozen. Het is tevens het moment waarop thema's aangekaart kunnen worden waar de districtscommissie de mening van de leden over wil horen.

In 2010 vond deze jaarvergadering plaats op zaterdag 10 april in het Dorpshuis van Hulshorst. Het thema van deze vergadering was: 'Hoe migreert de fauna tussen Flevoland en de Veluwe?' In twee mooie powerpoint-presentaties werd dit thema door deskundigen van de werkorganisatie van Natuurmonumenten regio Gelderland uitgewerkt. Eerst gaf ecoloog Robert Ketelaar inzicht in de effecten van klimaatverandering voor de overlevingskansen van flora en fauna. Duidelijke conclusie was dat zonder goede verbindingen tussen afzonderlijke natuurterreinen de soortenrijkdom gedoemd is tot achteruitgang. Als soorten die door het klimaat bedreigd worden niet kunnen migreren naar nieuwe, betere gebieden, zijn ze ten dode opgeschreven. De klimaatverandering brengt ook met zich mee, dat vreemde soorten (exoten) zich hier komen vestigen en verspreiden. Hieronder zitten soms agressieve en plaagsoorten, die door het gebrek aan natuurlijke vijanden zich snel kunnen vermeerderen. Denk bijvoorbeeld aan de eikenprocessierups en de teek.

Hierna gaf Eddie Nijenhuis als beheerder Noordwest Veluwe inzicht in de plannen om een verbindingzone te maken tussen de Oostvaardersplassen en de Veluwe en in het bijzonder de verbinding tussen de Leuvenumse bossen en de Veluwemeerkust langs de Hierdensebeek, de zogenaamde Hierdense Poort. In het weidegebied tussen Hulshorst en de kust is al veel grond aangekocht voor natuurontwikkeling, maar er ontbreken toch nog een paar belangrijke schakels. In de middagexcursie is de groep naar dit gebied gefietst om met eigen ogen te aanschouwen hoe ver het met de realisatie staat. Door de ontwikkeling van de Hierdense Poort krijgt ook de recreatie in dit gebied een impuls doordat de toegankelijkheid verbeterd wordt (uitbreiding wandel- en fietspadennet).

Het is bedroevend dat ondanks de goede voorbereiding, deskundige inleiders en actualiteit van het thema slechts 14 gewone leden aan deze dag hebben deelgenomen.

Koos Dansen (Arnhem) en Philip Makkink (Apeldoorn) zijn als nieuwe leden van de districtscommissie gekozen.

1.2 Permanente contactgroepen

Sinds enkele jaren trekt de districtscommissie, in nauwe samenwerking met de beheerder van de betreffende beheereenheid, drie permanente contactgroepen van leden. Deze groepen komen ongeveer vier keer per jaar bij elkaar in het beheerkantoor of bij een veldexcursie. Daarbij vertelt de beheerder over voorgenomen ontwikkelingen en de klankbordgroep reageert met nadere vragen en adviezen. Er zijn permanente contactgroepen bij de beheereenheden De Graafschap (Vorden), Zuidwest Veluwe (Planken Wambuis) en Noordwest Veluwe (Leuvenum). Deze zijn ontstaan nadat met tijdelijke contactgroepen ledenvisies op de ontwikkeling van de natuurterreinen van Natuurmonumenten opgesteld waren. Vanuit deze groepen kwam de wens om de ontwikkelingen in de tijd te kunnen blijven volgen. De leden van de contactgroepen voelen zich sterk betrokken bij de natuur in hun eigen omgeving en dragen dit ook uit in hun omgeving.

1.2.1 Permanente contactgroep De Graafschap

Veel nieuwe ontwikkelingen in De Graafschap zijn de revue gepasseerd bij deze permanente contactgroep. Een hoogtepunt was de voltooiing van het natuurherstelproject Onderlaats Laak, die op 21 mei officieel is opengesteld. Een paar weken daarvoor heeft de groep het resultaat in een excursie ervaren. Andere herstelplannen betreffen het Dorsmolenhuisje, het koetshuis van Hackfort en het Enzerinck. In het hele beheergebied wordt het wandelpadenplan herzien.

In de contactgroep is verder nog gesproken over de uitvoering van ILG-projecten en de stagnatie in de ontwikkeling van het stedelijke uitloopgebied van Zutphen (Stuit-gebied, aan de oostkant van Zutphen).

Drie leden van de groep hebben het initiatief genomen om te kijken hoe de voeling met Zutphen kan worden versterkt.

In deze contactgroep is ook de terugloop van het ledental van Natuurmonumenten aan de orde geweest. De groep denkt dat meer aandacht moet uitgaan naar plaatselijke ontwikkelingen, in de verwachting dat dit meer oplevert in de zin van leden en lokale bijdragen.

Enkele leden van de contactgroep hebben een werkgroep ruimtelijke ontwikkeling gevormd. Deze werkgroep heeft als doel relevante ruimtelijke ontwikkelingen (nieuwe bestemmingsplannen) te signaleren richting de beheerder. Als eerste klus heeft zij geïnventariseerd wat er op dit gebied speelt bij de gemeenten in de Graafschap.

1.2.2 Permanente contactgroep Zuidwest Veluwe

De groep heeft dit jaar drie bijeenkomsten en één excursie gehouden. In de eerste bijeenkomst heeft deze groep o.a. gepraat over het toen zeer actuele onderwerp bijvoederen van dieren in de winter. Conclusie was dat communicatie over dit onderwerp (pro-actief en vooraf) erg belangrijk is. Ook is het ledenverlies aan de orde geweest. De groep had een suggestie voor het creëren van draagvlak en bekendheid op lokale schaal; men was enthousiast over het lokale blad van Wolfheze (de Wolfskreet), waarin een medewerker van Natuurmonumenten vertelt over de natuur rond het dorp. Deze suggestie is teruggelinkt naar de DC.

Eén van de leden van de groep inventariseert als vrijwilliger de vegetatie-ontwikkeling op de voormalige landbouwgronden op de Reijerskamp. De ontwikkelingen zijn door hem eerst in de tweede bijeenkomst en vervolgens in de excursie toegelicht. Dit leidde onder meer tot discussie over de wenselijkheid van het omzetten van landbouwgebied in natuur (schraalgrasland) versus het blijven beheren als landbouwgrond.

Ook is gesproken over de beheerkeuzes voor de voormalige landbouwenclave Oud Reemst. De graanakkers hebben te veel doelstellingen (akkerflora en -fauna, edelherten en cultuurhistorie) die niet goed met elkaar te verenigen zijn. De meningen waren verdeeld over de te maken keuzes.

Uit een kleine mondelinge evaluatie bleek dat alle leden van de permanente contactgroep vinden dat de bijeenkomsten en activiteiten van de contactgroep aan de verwachtingen voldoen. Men heeft het gevoel dat er naar hun geluisterd wordt. De beheerder krijgt waardevolle input. De leden vinden dat de verjonging van de groep geleidelijk moet gaan.

1.2.3 Permanente contactgroep Noordwest Veluwe

Deze contactgroep kent een hoge deelname en enthousiaste leden. De groep heeft o.a. gesproken over grofwildbeheer, de uitbreiding van de stuifzanden en het betrekken van mensen, met name jeugd, bij de natuur. Uitgebreid is stilgestaan bij het spanningsveld tussen natuur en recreatie. De contactgroep voelt wel voor het aanbrengen van een zonerings in de natuurterreinen om de kwetsbare delen beter te beschermen. Door middel van parkeerplaatsen en wandelroutes zouden de natuurbezoekers moeten worden gelokt naar gebieden die minder kwetsbaar zijn. Kwetsbare delen worden zo automatisch minder frequent bezocht. Gebieden die als bijzonder kwetsbaar bekend staan zouden kunnen

worden afgesloten zoals er nu al de rustgebieden voor het grofwild zijn. De groep irriteert zich aan ATB-ers en hondenuitlaters, die zich niet aan de voorschriften houden.

De contactgroep heeft ook heel intensief gediscussieerd over (het behoud van) stuifzanden. Deze gebieden worden door veel mensen zeer gewaardeerd maar zijn niet eenvoudig in stand te houden. De discussie ging over de oorsprong van de gebieden. In welke mate zijn ze veroorzaakt door mensen en/of door natuurlijke processen. De meningen en gevoelens hierover zijn divers zodat de discussie nog niet is afgerond.

Bij alle onderwerpen heeft de contactgroep het belang van de communicatie met de burgers benadrukt. Binnen de contactgroep is een subgroepje gevormd dat een notitie wil maken over jeugdeducatie en hiervoor ook contacten met scholen legt.

1.3 Klankbordgroepen en andere contacten

1.3.1 Klankbordgroep Montferland

Eind 2009 heeft de beheerder van Montferland de districtscommissie gevraagd een klankbordgroep van leden in het leven te roepen om een visie van betrokken leden op te stellen inzake de natuurlijke ontwikkelingen van het Bergherbos. Deze visie moet een belangrijke bouwsteen vormen voor een daarna door de werkorganisatie op te stellen integrale natuurvisie van het Bergherbos.

Begin 2010 is deze klankbordgroep gestart met 10 deelnemers in gevarieerde samenstelling. De oriëntatie van de leden was nogal recreatie gericht. Aan het begin van de zomer lag er een mooi rapport van de klankbordgroep, dat door de districtscommissie aan de werkorganisatie is aangeboden.

Natuur en rust zijn volgens de klankbordgroep de belangrijkste te beschermen waarden van het Bergherbos. Meer specifiek noemt men de steeds gevarieerder wordende bossen, de uitgestrektheid en het heuvellandschap. Bijzonder gewaardeerd worden ook de afwisseling met heide, sprengen met beekjes, oude beukenlanen, de extensieve akkers met granen en onkruiden, de vogelrijkdom en de kans op ontmoetingen met reeën, dassen en vossen. Juist de overgangen (gradiënten) tussen de diverse natuurtypen bieden verdere mogelijkheden voor een grotere biodiversiteit.

De klankbordgroep adviseert verder de markante uitzichtpunten voldoende boomvrij te houden om de bezoekers van de mooie vergezichten te laten genieten.

1.3.2 E-mail klankbordgroep

Sinds enkele jaren functioneert een e-mail klankbordgroep van leden. Deze wordt enkele keren per jaar, met name voor de vergaderingen van de Verenigingsraad, geraadpleegd. De groep heeft een waardevolle inbreng bij de meningsvorming voor de Verenigingsraad. Een samenvatting daarvan wordt in hoofdstuk 2 'Inbreng in de Verenigingsraad' gegeven. Eind 2010 telde de e-mail klankbordgroep 86 leden.

In april zijn 40 vragenlijsten retour ontvangen.

In oktober zijn 33 vragenlijsten retour ontvangen.

In de enquête van april kwamen drie onderwerpen aan de orde: Nagenoeg natuurlijk landschap, toegankelijkheid en gebouwenbeheer.

De beheerstrategie nagenoeg natuurlijk landschap (nanala) past Natuurmonumenten alleen toe in grote aaneengesloten gebieden van tenminste 2000 hectare. De strategie houdt in dat er na eventuele inrichtingsmaatregelen geen ingrepen meer worden uitgevoerd in het betrokken gebied. De natuur bepaalt dus zelf de ontwikkeling van de vegetatie en de fauna in dit gebied, zodat een soort wildernis ontstaat.

Uit de antwoorden blijkt duidelijk dat Natuurmonumenten kan doorgaan met haar beleid inzake terreinen waar nagenoeg natuurlijk beheer wordt toegepast. Velen zijn medestander

om het aantal terreinen met deze beheerstrategie uit te breiden, maar niet zonder meer. Duidelijk is dat de biodiversiteit er niet onder mag lijden, de bezoekers krijgen geen passe-partout om overal te struinen en bij de edelherten en wilde zwijnen mag naar een natuurlijker evenwicht worden gestreefd.

De beheerstrategie moet overigens niet dogmatisch worden toegepast, en altijd is goede monitoring van de natuurlijke veranderingen nodig. Als de biodiversiteit te zeer achteruit loopt, kan tenminste tijdig worden bijgestuurd. In beperkte mate vindt men uitrastering ten behoeve van het behoud van bedreigde plantensoorten aanvaardbaar. De mens wordt meer als een bedreiging gezien voor vernieling van bijzondere plantensoorten dan het wild. Daarom is naast uitrastering extra toezicht nodig. Men geeft voorrang aan rustgebieden voor het wild en afsluiting van plaatsen waar bedreigde soorten voorkomen.

Veel respondenten vinden het goed dat de populatieontwikkeling van edelherten en wilde zwijnen meer aan de natuur wordt overgelaten. In elk geval als experiment. Het aantal dieren wordt dan vooral bepaald door de beschikbare hoeveelheid voedsel in het meest ongunstige jaargetijde.

De respondenten die voorstander van regulering van de populaties zijn, wijzen er op dat er geen grote natuurlijke vijanden zijn om de aantallen herten en zwijnen in toom te houden. Bij te grote aantallen vreest men toestanden als in de Oostvaardersplassen en schade en overlast voor boeren en omwonenden. Ook kan overpopulatie tot schade aan de natuur zelf leiden.

Bij ontwikkeling van nieuwe nagenoeg natuurlijke landschappen vinden zowel de voor- als de tegenstanders het erg belangrijk dat er verbindingen tussen de natuurgebieden komen zodat het wild een ruimere keuze in voedselgebieden krijgt, uitwisseling mogelijk wordt en het genenbestand divers blijft.

De meeste stellingen en vragen over *toegankelijkheid* hebben niet tot grote meningsverschillen geleid. Vrijwel iedereen weet waar hij de natuurgebieden van Natuurmonumenten kan vinden. De meeste respondenten zijn tevreden met het Handboek en de beschrijving op de website.

Vrijwel niemand ervaart de gebieden van Natuurmonumenten als ontoegankelijk voor bezoekers. Men heeft er begrip voor dat sommige delen afgesloten zijn voor rustgebied voor het wild, voor broedgebied of voor bescherming van kwetsbare plekken. Daarbij is het wel belangrijk dat uitleg gegeven wordt waarom men dat gebied niet betreden mag. Goede communicatie is dus nodig.

Natuurmonumenten hoeft niet de hoogste score in populariteit te halen, want men vindt het belangrijker dat Natuurmonumenten betrouwbaarheid, stabiliteit, gelijkheid en kwaliteit uitstraalt.

Over het algemeen vindt men de recreatiemogelijkheden in de terreinen van Natuurmonumenten voldoende. Recreatie is ondergeschikt aan het hoofddoel natuurbehoud! In sommige gebieden is werken met zoneringsgewenst, want "niet overal hoeft alles te kunnen". Men wenst "geen pretparken in de natuur", want "de terreinen van Natuurmonumenten zijn bedoeld voor mensen die komen voor natuur, landschap, cultuurhistorie, rust, ruimte en frisse lucht".

Ontwikkeling van groen rond de grote steden ziet men primair als een taak van de lokale en provinciale overheden. Natuur in de nabijheid van grote steden ziet men meer als recreatiegebied met een grote bezoekersdruk.

Wanneer Natuurmonumenten toch nieuwe natuur rond de grote steden zou willen ontwikkelen, is men van mening dat recreatie en educatie belangrijke neven doelstellingen zijn. Het beheer zou vooral op stadspark en landgoedachtige natuur gericht moeten worden. Dit beheer vraagt ook om goede samenwerking met stadsecologen en bewoners (vrijwilligers).

Wat betreft het *gebouwenbeheer* lijkt het er op het eerste gezicht op dat een tweederde meerderheid van de klankbordgroepleden geen bezwaar ziet om gebouwen met cultuurhistorische waarde of belevingswaarde af te stoten. Uit de toelichtingen blijkt echter dat daar wel mitsen en maren aan verbonden zijn.

Zowel de voorstanders als de tegenstanders vinden het heel belangrijk dat de cultuurwaarde van de gebouwen in stand blijft, dat aan het karakter van de gebouwen met monumentwaarde geen afbreuk wordt gedaan en dat er voor het publiek geen beperkingen komen om de omliggende terreinen te bezoeken.

Als groot voordeel van verkoop zien de voorstanders de directe financiële winst en het vermijden van financiële risico's en onderhoudskosten.

Bij eventuele verkoop zouden sluitende afspraken gemaakt moeten worden dat het gebouw in goede staat blijft. Men vindt het belangrijker dat een gebouw een bestemming krijgt die past bij de omliggende natuur en geen nadeel berokkent aan de omwonenden dan dat de opbrengst maximaal is.

De tegenstanders van verkoop voeren aan dat de charme van Natuurmonumenten en het lidmaatschap daarvan gedeeltelijk ook ligt in de status die die cultuurhistorisch belangrijke gebouwen met zich meebrengen. Beeld- en sfeerbepalende gebouwen op landgoederen vormen een integraal onderdeel daarvan. Een goed onderhouden monument in een natuurrijke omgeving betekent ook een mooi stukje reclame voor Natuurmonumenten. Onder verwijzing naar de statuten van de vereniging vinden de tegenstanders dat de cultuurhistorie en beleving ook onderdeel van de taak van Natuurmonumenten moet zijn. En Natuurmonumenten moet zich niet door de markt en de huidige crisis laten dicteren en nu overhaast pareltjes verkopen.

In de enquête van oktober kwamen aan de orde: Evaluatie hoogveen en Fondsenwerving en communicatie. Daarnaast had de districtscommissie vragen toegevoegd over de gewenste positionering, waarover elders in dit jaarverslag wordt gerapporteerd.

In Nederland is nog maar weinig hoogveen over. Maatregelen voor behoud van hoogveen die in de afgelopen jaren zijn getroffen blijken succes te hebben. Het is mogelijk de natuurwaarde verder klimaatbestendig te verhogen, maar maatregelen zijn kostbaar. Er zijn net iets meer leden die een nog hogere kwaliteit van de overgebleven hoogvenen willen nastreven dan leden die de reeds behaalde kwaliteit en natuurwaarde willen handhaven en betere tijden afwachten.

Bij hoogveen gaat het niet alleen om natuurkwaliteit, maar ook om cultuurhistorie. Als er keuzes gemaakt moeten worden, moet er een goede afweging worden gemaakt tussen inspanningen ten behoeve van het hoogveen en inspanningen voor andere bijzondere terreinen, zoals laagveen, heide, blauwgrasland etc. Daarbij geldt: waar je iets wilt doen, doe het daar goed, doe het niet half. En doe het dan vooral in terreinen met toekomstwaarde, dus ook klimaatbestendig. Daarvoor zijn de bufferzones ook belangrijk, want zonder bufferzones kun je de hoogveenkern niet goed beschermen. De vraag of in de bufferzones vroeg of laat hoogwaardige natuur kan worden ontwikkeld is secundair.

Natuurmonumenten moet de problematiek van verdroging en stikstofdepositie nadrukkelijker communiceren naar overheden en de maatschappij, want ze kan deze problematiek niet alleen oplossen. Bij de overheden ligt ook een duidelijke verantwoordelijkheid.

1.3.3 Contactdagen

Op 26 juni was de districtscommissie aanwezig bij de Open Dag in het Bergherbos. Het was een aangename en nuttige dag, maar het aantal bezoekers viel iets tegen. De districtscommissie had een aantal prikkelende stellingen op palen gespijkerd waar het publiek op kon reageren. Steeds blijkt weer dat de mensen het leuk vinden hun mening te kunnen geven over natuuronderwerpen.

Ook was de districtscommissie vertegenwoordigd op de Vrijwilligersdag van Natuurmonumenten op 25 september bij Oud-Groevenbeek (Ermelo). De belangstelling voor de districtscommissie was hier mager.

1.3.4 Overige contacten

Op de landelijke website van Natuurmonumenten heeft de districtscommissie een eigen webpagina. Hierop kondigt de districtscommissie zijn activiteiten aan en zijn de laatste jaarverslagen in te zien. In een aparte rubriek stellen de leden van de districtscommissie zich zelf voor. In de toekomst wil de districtscommissie ook informatie plaatsen over belangrijke standpunten, de contactgroepen en de uitslag van de enquêtes van de e-mail klankbordgroep. Zowel leden als niet-leden kunnen via deze webpagina contact zoeken met de districtscommissie, waardoor meer tweerichtingsverkeer ontstaat.

Via de mailbox van de districtscommissie (dcgelderland@natuurmonumenten.nl) komen veel mails over allerlei soorten onderwerpen binnen. Veel van die mails zijn bestemd voor de werkorganisatie. De secretaris zendt deze door naar de betreffende beheerder of het regiokantoor. De ervaring leert dat de meeste mails binnen een week inhoudelijk worden beantwoord. Ook ontvangt de secretaris soms telefonische vragen, die op vriendelijke wijze worden beantwoord.

In het voorjaar van 2010 ontving de districtscommissie veel mails met klachten van leden en niet-leden over boskap in het plan Heiderijk, een project van meerdere natuurorganisaties om de heide tussen Nijmegen en Mook uit te breiden ten gunste van grotere biodiversiteit. Helaas zaten daar ook enkele opzeggingen van het lidmaatschap bij. Deze mails zijn doorgezonden aan de Ledenservice en de beheereenheid Noord-Brabant Oost. De districtscommissie reageert immers niet inhoudelijk op aangelegenheden van beheer. Naar aanleiding van deze vele protesten is het project Heiderijk - na de uitvoering van de eerste fase - tijdelijk stop gezet om eerst in gesprek te gaan met de bezwaarders. De lering die Natuurmonumenten hieruit getrokken heeft, is dat bij dit soort grootschalige veranderingsprojecten meer aandacht voor communicatie met de leden en de omgeving nodig is.

2. Inbreng in de Verenigingsraad

In 2010 zijn er relatief veel bijeenkomsten van de Verenigingsraad geweest. Dit had met name te maken met de snel veranderende maatschappelijke context waarin Natuurmonumenten opereert. De Vereniging is op zoek naar een antwoord op het fors teruglopende ledental en bezint zich op een herpositionering van haar doelstellingen en maatschappelijke opstelling.

Op politiek niveau heeft Natuurmonumenten in de loop van het jaar te maken gekregen met een gure tegenwind. In het concept van de Ecologische Hoofdstructuur, die de ruggengraat van de Nederlandse natuur zou moeten gaan vormen, is door het nieuw aangetreden kabinet fors gesneden. Nieuwe grondaankopen voor natuur zijn stop gezet en ook de subsidies voor natuurbeheer staan flink onder druk. Gevreesd wordt dat de mogelijkheden voor het handhaven van een hoog kwaliteitsniveau van natuurbeheer fors minder zullen worden.

De districtscommissie Gelderland heeft aan de interne discussie bijgedragen met een eigen nota over de gewenste positionering van Natuurmonumenten. Bijzonder is dat deze nota mede gebaseerd is op de resultaten van een enquête onder de leden van de e-mail klankbordgroepen van Gelderland en Noord-Holland.

Na een beschouwing over de achtergronden benoemt de nota 10 contouren waarbinnen de districtscommissie en Natuurmonumenten hun werk zouden moeten blijven verrichten.

Voorop staat de doelstelling van de vereniging: het behoud en beheer van in natuurwetenschappelijk en landschappelijk opzicht belangrijke, waardevolle terreinen in Nederland. Aankoop en beheer moeten in dienst staan van deze doelstelling. Behoud van de biodiversiteit is een belangrijk streven en Natura2000 en de Ecologische Hoofdstructuur zijn belangrijke middelen daartoe. Natuurmonumenten dient zich onafhankelijker van de overheid te profileren, kiest voor een regionale benadering en handelt meer als ondernemer.

Aan het thema *Nagenoeg natuurlijk landschap* had de Verenigingsraad eerst op 6 februari een informatieve dag gewijd, die plaats vond in het Bezoekerscentrum Veluwezoom. Drie inleiders (Harm Piek, Erik Wanders en Tom Bade) gaven inspirerende informatie en stof tot nadenken over het onderwerp, waarna 's middags gediscussieerd is in groepen. In de Verenigingsraad van 24 april is deze discussie voortgezet. De districtscommissie Gelderland heeft aangegeven achter het beleid te staan om het nagenoeg natuurlijk beheer voort te zetten en uit te breiden naar gebieden waar de natuur er rijp voor is. Op termijn bijvoorbeeld het Nationaal Park Drents-Friese Woud, het Fochteloërveen en Leuvenhorst/Leuvenumse Bos.

Wel vindt de districtscommissie dat er duidelijker gekozen moet worden tussen de doelstellingen bevorderen van natuurlijke processen en bijdragen aan de biodiversiteit. In de ogen van de districtscommissie moet de eerste doelstelling meer gewicht krijgen dan de tweede. Als je kiest voor natuurlijke processen, heb dan de moed daar voor te gaan en te accepteren dat er eventueel minder soorten gaan voorkomen. Je krijgt er namelijk andere waarden voor terug.

Nagenoeg natuurlijk beheer vraagt overigens een andere methode van monitoring. Deze moet meer procesgericht zijn, rekening houdend met successiestadia.

Op 17 maart vond een informele gedachtewisseling tussen de landelijke directie en vertegenwoordigers van de districtscommissies (klankbordgroep belangenbehartiging) plaats die in het teken stond van de verwachte bezuinigingen op de rijksbegrotingen voor de komende jaren en de mogelijke gevolgen voor natuurbeheer en –ontwikkeling.

Interdepartementaal beleidsonderzoek had uitgewezen dat, ondanks stappen in de goede richting bij de realisatie van Natura 2000 en de EHS, de operationele doelen van het rijksbeleid niet tijdig zullen worden gerealiseerd. Er zou te veel gestuurd worden op soorten en onvoldoende rekening worden gehouden met de dynamiek van de natuur. De EHS is op zich een goed concept, dat de ruggengraat van de natuur vormt. Er moet echter meer rekening gehouden worden met de mate waarin een natuurtype en ecosystemen zich kunnen aanpassen aan natuurlijke dynamiek, dynamiek door menselijk handelen en klimaatverandering. Er zou minder gestuurd moeten worden op soorten en meer op gebieden en condities.

Natuurmonumenten heeft veel lobbywerk in Den Haag gedaan en positief meegedacht over manieren waarop de EHS- en biodiversiteitsdoelen zo goed mogelijk gehandhaafd en gerealiseerd kunnen worden. De belangrijkste punten voor Natuurmonumenten zijn: geen bezuinigingen op beheer, handhaving van het EHS-concept en ruimte voor flexibiliteit op gebiedsniveau.

Bij het onderwerp *Gebouwenbeheer* heeft de districtscommissie Gelderland in de Verenigingsraad ingebracht dat Natuurmonumenten op grond van zijn statuten een bijzondere taak heeft om de gebouwen met monumentenstatus en/of cultuurhistorische waarde te onderhouden en te beschermen. Omdat dit soort gebouwen meestal een 'ensemble' vormt met het omliggende parkbos/natuurgebied moet zeer terughoudend worden omgegaan met eventuele verkoop. De districtscommissie Gelderland heeft een 'nee, tenzij' beleid voorgesteld.

Het is belangrijk dat de cultuurwaarde van de gebouwen in stand blijft, dat aan het karakter van de gebouwen met monumentwaarde geen afbreuk wordt gedaan en dat er voor het publiek geen beperkingen komen om de omliggende terreinen te bezoeken.

Bij eventuele verkoop is het belangrijker dat een gebouw een bestemming krijgt die past bij de omliggende natuur en geen nadeel berokkent aan de omwonenden dan dat de opbrengst maximaal is.

Ook niet-monumentale gebouwen, die midden in een natuurterrein staan, zouden niet verkocht moeten worden om te voorkomen dat de kwaliteit van het natuurterrein door verrommeling achteruit zou gaan.

De districtscommissie Gelderland heeft een initiatief van de districtscommissies Noord-Holland, Utrecht en Amsterdam ondersteund, dat een voorstel inhield om aan één van de landgoederen in 's-Graveland een belangrijke museale functie toe te kennen, die ook buitenlandse toeristen vanuit Amsterdam zal aantrekken.

Het bestuur toonde zich niet gelukkig met het voorstel voor een 'nee, tenzij' beleid. Het benadrukte dat zeker bij de gebouwen met cultuurhistorische waarde niet het maximale rendement voorop staat. Altijd zal de bescherming van het monument en de cultuurhistorische waarde leidend zijn.

In de Verenigingsraad van april is ook gediscussieerd over grotere toegankelijkheid van de terreinen van Natuurmonumenten. De uitkomsten van de discussie vormen een bijdrage voor een nieuwe recreatienota, die voor 2011 is voorzien.

Voor haar inbreng in de discussie heeft de districtscommissie Gelderland dankbaar gebruik gemaakt van de antwoorden van de e-mail klankbordgroep en de ervaringen met de klankbordgroep Recreatievisie Veluwezoom, die recent een recreatievisie voor de Veluwezoom heeft opgesteld.

De districtscommissie heeft haar vrees uitgesproken dat grotere toegankelijkheid van de natuurterreinen kan leiden tot verlies aan soorten en verlies aan leden. Zij vindt het noodzakelijk dat besluiten over toegankelijkheid en recreatie genomen worden op basis van kennis over de gevolgen van recreatie op flora, fauna en abiotiek. Welke schade wordt door recreatie veroorzaakt en welke schade tolereren wij? De risico's voor de biodiversiteit en de noodzaak dat sommige dieren een rustgebied nodig hebben blijven onderbelicht.

Ook heeft de districtscommissie naar voren gebracht dat de grote concentratie van leden van Natuurmonumenten in de grote steden aandacht van Natuurmonumenten voor groen en natuur in de nabijheid van die steden zinvol en noodzakelijk maakt. Naamsbekendheid, herkenbaarheid, werving en binding van leden en vrijwilligers hebben daar grote potentie.

In juni is in een extra bijeenkomst van de Verenigingsraad gebrainstormd over de verhouding tussen het bestuur en de Verenigingsraad. Vanwege de regelmatige wisselingen in de samenstelling van de districtscommissies en ook van het bestuur is dit een nuttige zaak.

Nieuwe leden van de districtscommissies krijgen beter zicht op de gangbare verhoudingen, de wat langer zittende leden kunnen hun ervaringen naar voren brengen en aangeven wat nog voor verbetering vatbaar is.

De districtscommissie Gelderland vindt vooral dat de gang van zaken bij de vergaderingen van de Verenigingsraad voor verbetering vatbaar is. De Verenigingsraad moet niet louter als een applausmachine fungeren, maar moet zeker ook een discussieforum zijn. Ook zouden de districtscommissies onderling meer in debat met elkaar moeten gaan.

De jaarlijkse excursie van de Verenigingsraad ging in juni naar de Oostvaardersplassen van collega-organisatie Staatsbosbeheer, waar het vrije wildbeheer in de winter voor veel landelijke discussie had gezorgd.

De excursie was zeer de moeite waard. Er is veel wild gezien en Staatsbosbeheer heeft een toelichting gegeven op het probleem van al dan niet bijvoederen van het wild in barre winters.

In de Verenigingsraad van 20 november is de *evaluatie van het beheer van hoogveengebieden* met veel waardering en instemming ontvangen.

De districtscommissie Gelderland heeft ingebracht dat zij het een goede zaak vindt dat deze evaluatie gezamenlijk door meerdere natuurbeheerders en daardoor in meer terreinen dan die van Natuurmonumenten alleen is uitgevoerd. Zij vraagt zich af hoe de prioriteitsafweging plaats vindt ten opzichte van andere beheerplannen en terreinsoorten, als het tot uitvoering van voorgestelde maatregelen komt. De districtscommissie heeft gepleit voor een integrale afweging van alle beheerplannen en een rangorde in de prioriteiten. Ook heeft de districtscommissie - ondanks de moeilijke financiële omstandigheden - gepleit voor handhaving van het budget voor terreinaankopen op de begroting, liever dan verhoging van het budget voor ledenwerving.

Vanuit het bestuur werd opgemerkt dat de voorgenomen eenmalige maatregelen grotendeels worden gefinancierd met EU-subsidie. Het beheer van hoogveen op zich is relatief goedkoop en klimaatbestendig. Daarom wil het bestuur primair de eigen hoogveengebieden goed blijven beheren. Alleen als er goede kansen voor uitbreiding of meerwerk ontstaan, zonder dat dit zwaar op de eigen begroting van Natuurmonumenten drukt, zal het bestuur die grijpen.

In de Verenigingsraad van 20 november is ook de moeilijke situatie met betrekking tot leden- en fondsenwerving aan de orde geweest. De belangrijkste tegenvaller bij fondsenwerving betreft de afname van het ledental. De districtscommissie heeft ingebracht dat de uitkomst van de discussie over Positionering richtinggevend moet zijn voor het beleid inzake fondsenwerving en communicatie, niet andersom. De primaire doelstelling van Natuurmonumenten - natuurbescherming - mag niet in de knel komen.

Het bestuur wil Natuurmonumenten de komende tijd presenteren als de organisatie waar je van de natuur kunt genieten. De eerste stap in het kader van ledenwerving gebeurt op basis van wat de mensen beweegt om iets in of met de natuur te doen. Dus meer op de emotie inwerken. Het bestuur zal de opmerkingen meenemen bij de verdere aanpak van dit onderwerp en bij de positionering van Natuurmonumenten.

3. Contact met de werkorganisatie

Werkorganisatie

Voor een goede uitvoering van zijn taken is een goede verstandhouding en regelmatig contact van de districtscommissie met de werkorganisatie van groot belang. De districtscommissie heeft vooral contacten met het verenigingssecretariaat en met de regionale werkorganisatie, zowel het regiokantoor te Rheden als de zeven beheereenheden in de provincie. De districtscommissie is zeer tevreden over het verloop van deze contacten. Er is goede uitwisseling van informatie met de regiodirecteur en de stafmedewerkers. Met de beheerders wordt vooral samengewerkt in de permanente contactgroepen, de klankbordgroepen en bij de jaarvergadering voor de Gelderse leden. De districtscommissie is meestal vertegenwoordigd bij bijzondere activiteiten als open dagen en bij de halfjaarlijkse themabijeenkomsten van het voltallige Gelderse personeel.

Vrijwilligers

Het vrijwilligerswerk is de laatste acht jaren steeds belangrijker voor Natuurmonumenten geworden. Stimulering van dit werk heeft meerdere doelstellingen: betrekken van mensen bij het werk van NM, creëren van draagvlak voor NM, vormen van vrijwilligers tot ambassadeurs van NM, verrichten van extra werkzaamheden (niet als bezuiniging, maar om extra ambities te halen).

Natuurmonumenten kent drie categorieën vrijwilligers:

1. de vaste mensen (minimaal 6 dagen per jaar)
2. externe regelmatige groepen (bijv. IVN, Scouting, zorggroepen)
3. eenmalige groepen

De eerste twee categorieën verrichten verreweg het meeste werk. Van 2006 tot en met 2009 is het aantal vaste vrijwilligers in Gelderland gegroeid van 212 naar 379. Ruim de helft van hen is werkzaam in het beheer, de overigen zijn vooral betrokken bij natuurinventarisaties, promotie, excursies, toezicht en administratief werk.

Met vaste vrijwilligers wordt een contract afgesloten waarin rechten en plichten staan. De vaste vrijwilligers krijgen verschillende faciliteiten van NM.

De Gelderse vrijwilligersdag is gehouden op 25 september op landgoed Oud-Groevenbeek bij Ermelo. De districtscommissie was hierbij vertegenwoordigd.

Communicatievisie

In de loop van het jaar heeft de Gelderse werkorganisatie een nieuwe regionale Communicatievisie tot stand gebracht. De visie is gemaakt met bouwstenen van onderaf, veel medewerkers hebben er aan bijgedragen. Nieuw is de filosofie dat communicatie een geïntegreerd onderdeel is van het beheer en dat de lokale trots gestimuleerd gaat worden. Natuurmonumenten moet niet meer een organisatie zijn die van bovenaf plannen bedenkt en die naar beneden toe communiceert. Voorbeelden als project Heiderijk moeten we zien te voorkomen, daar is duidelijk in een te laat stadium gecommuniceerd en is de omgeving niet genoeg bij de besluitvorming betrokken.

De aandacht voor lokale betrokkenheid wordt steeds belangrijker. In een open opstelling wordt ook steeds gezocht naar aansluiting bij de belangen van extern betrokkenen. De zichtbaarheid en gastvrijheid van Natuurmonumenten kan nog een verbeteringsslag maken. Daarom is de slogan van de visie: nabij en gastvrij. De werkorganisatie wil ondermeer lokale nieuwsbrieven gaan ontwikkelen.

De districtscommissie zelf werkte nog met een eigen communicatievisie uit 2004. Mede naar aanleiding van de nieuwe communicatievisie van de werkorganisatie heeft de districtscommissie zijn eigen communicatievisie vernieuwd.

De districtscommissie stemt vorm en inhoud van haar boodschap zoveel mogelijk af op het communicatiebeleid van Natuurmonumenten. Uitgangspunt is dat een lid van de districtscommissie niet zelfstandig namens Natuurmonumenten naar buiten toe optreedt. Woordvoerderschap is een taak van de werkorganisatie.

Binnen het regiokantoor stemt de districtscommissie af met het communicatieteam en de coördinator vrijwilligers.

De belangrijkste groepen waar de districtscommissie Gelderland zich in zijn communicatie op richt zijn:

- leden
- bestuur en verenigingsraad
- medewerkers van de werkorganisatie regio Gelderland
- andere districtscommissies
- potentiële leden

Een probleem waar de districtscommissie tegen aan loopt, is dat hij nauwelijks inzicht heeft in wie de Gelderse leden zijn en waar ze wonen. Weliswaar zijn deze gegevens op het hoofdkantoor in 's-Graveland bekend, maar op grond van privacyoverwegingen kan de districtscommissie niet vrij over deze gegevens beschikken.

Alleen in nauw overleg met de regiodirectie kan bijvoorbeeld een gerichte mailing worden verzonden. Op dit moment gaan alle boodschappen van de districtscommissie gericht aan de Gelderse leden hoofdzakelijk via het verenigingsblad Natuurbehoud.

Het gebruik van de webpagina van de districtscommissie kan worden uitgebreid. Daarnaast wordt een eigen adressenbestand opgebouwd vanuit de klankbordgroepen en de webpagina.

Officieel vormen niet-leden geen doelgroep voor de districtscommissie. Immers, de hoofddoelstelling is het vertegenwoordigen van leden. Het werven van nieuwe leden is in principe een taak van de werkorganisatie. De districtscommissie Gelderland sluit niet-leden echter niet uit van haar activiteiten. Behalve dat dit praktisch moeilijk realiseerbaar is, is dit

ook niet wenselijk. Enthousiaste deelnemers kunnen wellicht door onze activiteiten ertoe overgehaald worden om lid te worden. Onze rol hierin is niet een actieve, maar meer een passieve ondersteuning van de ledenwerving. Wel is de districtscommissie zich ervan bewust dat hij als ambassadeur van de vereniging een belangrijke bijdrage kan leveren.

4. Financiën

Evenals voorgaande jaren is de districtscommissie in 2010 wederom ruimschoots binnen het begrote jaarbudget gebleven. De begroting van 2010 was opgesteld op basis van het activiteitenplan 2010 en bestond uit drie hoofdonderdelen.

Onderdeel	Begroot 2010	Werkelijke kosten
1. Activiteitenplan	€ 2.300,00	€ 185,20
2. DC taak binnen de Vereniging	€ 2.600,00	€ 1.648,10
3. DC kosten algemeen	€ 200,00	€ 71,20
Totaal 2009	€ 5.100,00	€ 1.904,50

Totaal is in 2010 37 % van het begrote bedrag aan te maken kosten aangesproken (in 2009: 56%).

De categorie 'reiskosten' vormt met 51 % (2009: 49 %) van het totaal bestede jaarbedrag wederom de grootste kostenpost. Als de bestemming goed bereikbaar is per openbaar vervoer kiezen de DC-leden voor dit vervoermiddel. Voor autokosten hanteren wij een vergoeding van 15 eurocent per gereisde kilometer.

Belangrijkste redenen voor de lage werkelijke kosten blijven de goede en heldere taakverdeling binnen de districtscommissie en de gestructureerde (en gedelegeerde) aanpak van voorbereidingen, gebaseerd op basis van draaiboeken. Bovendien hanteren we de werkwijze dat de districtscommissie bij activiteiten en gelegenheden niet noodzakelijkerwijs door iedereen, maar in onderlinge afstemming door één of meer leden wordt vertegenwoordigd.

Bijlagen

1. Overzicht van activiteiten van DC-Gelderland in 2010

14 januari	DC Vergadering
20 januari	contactgroep Noordwest Veluwe
06 februari	VR Themaoverleg, beheerstrategie nagenoeg natuurlijk landschap, Rheden
17 februari	contactgroep Zuidwest Veluwe
08 maart	introductie aspirant DC-leden, regiokantoor Rheden
09 maart	klankbordgroep Bergherbos (Montferland)
11 maart	contactgroep De Graafschap
11 maart	VR introductiedag aspirant DC-leden, 's-Graveland
17 maart	VR Klankbordgroep Belangenbehartiging, Utrecht
18 maart	DC Vergadering (thema: klimaatbuffer IJsselvallei en Groene mal Apeldoorn, Wim Goedhart)
20 maart	klankbordgroep Bergherbos (Montferland), excursie
30 maart	klankbordgroep Bergherbos (Montferland)
10 april	Algemene Ledenvergadering Gld, Hulshorst (+ excursie),
14 april	klankbordgroep Bergherbos (Montferland)
15 april	NM Regio, Breed Regio Overleg (BRO), Loenen
15 april	DC Vergadering
17 april	contactgroep De Graafschap, excursie Onderlaatse Laak
21 april	VR Voorjaarsforum, Utrecht
24 april	VR Landelijke vergadering, Utrecht
08 mei	klankbordgroep Bergherbos (Montferland)
19 mei	DC Vergadering (thema: vrijwilligersbeleid, Jolanda Ritter)
02 juni	contactgroep Zuidwest Veluwe
02 juni	contactgroep Noordwest Veluwe
05 juni	contactgroep Zuidwest Veluwe, excursie
12 juni	VR Landelijke excursie Verenigingsraadsleden
17 juni	DC Vergadering (thema: Communicatievisie, Annegien Canoy)
26 juni	VR bijeenkomst Som der Delen
26 juni	NM Regio, Open dag Bergherbos
08 september	DC Vergadering (thema: positionering)
09 september	NM Regio, Breed Regio Overleg (BRO)
11 september	DC Excursie, Winterswijk
18 september	contactgroep Noordwest Veluwe, excursie
25 september	NM Regio, Vrijwilligers(werk)dag
02 oktober	DC Excursie hertenbronst, Imbosch
05 oktober	NM Regio, klankbordgroep landgoed Rhederoord
06 oktober	VR Klankbordgroep Belangenbehartiging, Utrecht
13 oktober	DC Vergadering (thema: klimaatverandering, Harm Piek)
14 oktober	contactgroep De Graafschap
27 oktober	contactgroep Noordwest Veluwe
30 oktober	contactgroep De Graafschap, excursie
03 november	contactgroep Zuidwest Veluwe
10 november	DC Vergadering
20 november	VR Landelijke vergadering, Driebergen
08 december	DC Vergadering
09 december	VR Overleg voorzitters DC's met bestuur
16 december	NM Regio, Breed Regio Overleg (kerst BRO)

Betekenis afkortingen:

BRO = breed regio-overleg

Gld = Gelderland

VR = verenigingsraad

DC = districtscommissie

NM = Natuurmonumenten

2. Samenstelling districtscommissie Gelderland per 31-12-2010

e-mail: dcgelderland@natuurmonumenten.nl

website: www.natuurmonumenten.nl/dcgelderland

Dik Bos, penningmeester
Harderwijk 0341-414491

Koos Dansen
Arnhem 026-3831148

Chris van der Heijden
Ooij 024-8484888

Philip Makkink
Apeldoorn 055-3015462

Mirjam Mellink
Borculo 0545-276998

Martijn Oomkes, secretaris
Heveadorp 026-3392728

Marjolein van Os
Ede 0318-630691

Pieter Schmidt, voorzitter
Renkum 0317-317495

3. Adressen Natuurmonumenten landelijk en provinciaal

Natuurmonumenten
Noordereinde 60
Postbus 9955
1234 ZR 's Graveland
tel. 035-6559955
Ledenservice: 035 – 6559911
www.natuurmonumenten.nl

Regio Gelderland
Directeur Dr. A. Heineman
Heuvenseweg 5
6991 JE Rheden
tel.: 026-3523456